

УДК 378.014

DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.91.19>**Л. М. Кібенко**старший викладач кафедри європейських мов
Харківського державного біотехнологічного університету**І. В. Брюховецька**кандидат хімічних наук, доцент,
доцент кафедри біології та хімії факультету здоров'я людини та природничих наук
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка**О. П. Ступак**старший викладач кафедри психології, філософії та соціально-гуманітарних дисциплін
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

РОЛЬ ВИКЛАДАЧА В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ФАСИЛІТАТОР, ТЬЮТОР, МЕНТОР

У статті авторами проаналізована роль викладача у сучасному освітньому середовищі. Зазначено, що в умовах сьогодення, важливість ролі викладача в якості фасилітатора виявляється у здатності сприяти активному власному відкриттю здобувачами знань та розвитку критичного мислення. Встановлено, що роль тьютора визначається активною допомогою та підтримкою в оволодінні майбутніми фахівцями навчальним матеріалом. Особистий підхід, адаптований до індивідуальних потреб здобувачів, та надання додаткових пояснень сприяють підвищенню рівня засвоєння матеріалу та розвитку професійних навичок. Натомість, менторська роль викладача стає важливою в аспекті особистісного та кар'єрного розвитку здобувачів освіти. Надання порад, співпраця у плануванні кар'єри та в професійному зростанні сприяє формуванню повноцінної особистості та готовності до викликів майбутнього.

Зазначено, що дослідження є вкрай актуальним у контексті сучасних трансформацій у галузі освіти. Зокрема, наступні аспекти підкреслюють актуальність цієї теми: освітній підхід зсунувся від традиційного моделювання знань до студентоцентричного, де велику увагу приділяють потребам та можливостям кожного здобувача. Зростання використання технологій у освітньому процесі вимагає адаптації ролі викладача. Фасилітуючи доступ до онлайн-ресурсів, допомагаючи вирішувати технічні труднощі та надаючи підтримку в електронному середовищі, викладач стає важливим фігурантом у цьому цифровому вимірі. Сучасний ринок праці вимагає від випускників більше, ніж традиційні знання: викладач, який діє як ментор та тьютор, може сприяти розвитку м'яких навичок, таких як лідерство, комунікація та критичне мислення, що стає невід'ємною частиною успішної кар'єри. Оновлення ролі викладача включає в себе здатність створювати гнучкі освітні середовища, які адаптуються до потреб здобувачів, навчаючи їх за допомогою різноманітних методів та цифрових технологій.

Проведене авторське дослідження показало, що більшість українських викладачів недостатньо мають уявлення про відмінності між роллю традиційного викладача від ролі фасилітатора, ментора чи тьютора. На думку авторів, це може мати наслідки, зокрема неефективне використання методів навчання, відсутність індивідуального підходу, недостатня мотивація здобувачів освіти.

Ключові слова: освітній процес, викладач, потреби здобувачів освіти, заклади вищої освіти, опитування.

Постановка питання в загальному вигляді.

Роль викладача у сучасному освітньому середовищі постійно змінюється. У традиційному освітньому середовищі викладач був переважно джерелом знань, який передавав свої знання здобувачам освіти, однак в умовах сучасності його обов'язки набули ширших можливостей: він тепер є наставником, ментором, фасилітатором та коучем; створює умови для того, щоб здобувач мав можливість працювати зі своїм досвідом, розвивати комунікативні та організаційні навички,

планувати дослідницьку діяльність, приймати рішення і нести за них відповідальність, активізувати і стимулювати процес індивідуального просування в системі освіти. З урахуванням сказаного викладачі повинні бути готові до змін, знати про останні дослідження у галузі освіти та використовувати інноваційні методи навчання; бути готовими до роботи зі здобувачами різного рівня умінь, можливостей та навичок.

Аналіз наукових досліджень та публікацій вказує на те, що ступінь вивчення даної проблеми

є недостатнім. Автори великої кількості наукових праць широко висвітлюють психологічні, педагогічні аспекти діяльності сучасного викладача, але особистісний, адаптивний підхід залишається часто поза увагою. Серед науковців, які досліджували роль викладача, педагога в освітньому процесі можна зазначити Андрущенко В., Табачек І, Бирко Н., Галицьку М., Кухаренко В., Черковську О., Сичова Р. Та ін.

Мета статті. Проаналізувати роль сучасного викладача в закладі вищої освіти (надалі – ЗВО). Провести опитування для визначення рівня усвідомленості викладачів, науково-педагогічних співробітників про функції ментора, тьютора та фасилітатора.

Основна частина дослідження. Сучасні виклики та зміни в соціальному та економічному оточенні вимагають прогресивних змін у системі вищої освіти. Освіта повинна готувати здобувачів не лише до успішної кар'єри, а й до активної участі у суспільстві та вирішення соціальних проблем. Якісна освіта є одним із стовпів Порядку денного зі сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй на період до 2030 року, метою якого є забезпечення інклюзивної та справедливої якісної освіти та сприяння можливостям навчання протягом усього життя для всіх [3]. Для того, щоб і надалі бути ефективними як лектори, наставники чи фасилітатори, а також для того, щоб продовжувати підтримувати процеси дослідження та вирішення освітніх проблем, викладачі повинні чітко розділяти, що означають ці види діяльності в онлайн, змішаному чи дистанційному навчанні.

Особливо актуальним сьогодні, в контексті подій в Україні, стає те, що викладач своєю творчою діяльністю має уміти проєктувати розвиток особистості, чітко уявляти, яким повинен стати його вихованець як свідомий громадянин [4], оскільки нині, як ніколи, потрібні нові підходи і нові шляхи до налаштування освітнього процесу. А сам освітній процес повинен мати випереджувальний характер, відповідати віковим і сенситивним періодам розвитку та особистісним характеристикам, ґрунтуватися на духовно-моральних засадах.

Зрозуміло, що потреби в 21-му столітті дуже відрізняються від потреб 20-го століття. У аудиторії 21-го століття викладачі є фасилітаторами навчання здобувачів і створюють продуктивне середовище в закладі освіти у якому майбутні фахівці можуть розвивати навички, які їм можуть знадобитися зараз або в майбутньому. Сьогодні співпраця є основою навчання всіх студентів. Зокрема, підхід, заснований на проєктному навчанні, гарантує, що навчальна програма, яка використовується при викладанні певної дисципліни, розвиває наступні навички та знання [2]:

- Навички мислення вищого порядку.
- Навички ефективного спілкування.

- Знання технологій, які знадобляться здобувачам для кар'єри 21-го століття та зростаючої глобалізації середовища.

Хоча, безумовно, є місце для навчання в лекційному стилі, орієнтованого на викладача. Тому, важливо визнати, що в освітньому процесі викладач відіграє ключову роль: його творчий потенціал, здатність до розвитку та вдосконалення майстерності впливають на якість навчання та виховання майбутніх фахівців. Зокрема, у Законі України «Про освіту» визначено, що педагогічна діяльність – це інтелектуальна, творча діяльність педагогічного працівника або самозайнятої особи у формальній та/або неформальній освіті, спрямована на навчання, виховання та розвиток особистості, її загальнокультурних, громадських та/або професійних компетентностях [8].

На основі аналізу наукових джерел та в ході педагогічних спостережень [4;7;10;6;5], нами констатовано ключові аспекти, які демонструють важливість викладача в освітньому процесі:

1. Відданість інноваціям. Викладачі, які мають творчий підхід до навчання, можуть впроваджувати нові методи та підходи для поліпшення ефективності освітнього процесу.

2. Спроможність мотивувати здобувачів до навчання.

3. Особистий приклад. Викладачі, що володіють високою майстерністю та власною зацікавленістю до дисципліни, яку викладають, можуть стати для здобувачів освіти прикладом для наслідування.

4. Взаємодія та співпраця. Важливо, щоб викладач був відкритий до співпраці з іншими викладачами, здобувачами та всіма учасниками освітнього процесу, що сприятиме створенню позитивного та динамічного освітнього середовища.

5. Постійний саморозвиток та навчання протягом життя. Освітня сфера постійно змінюється, тому важливо, щоб викладач був готовий до самовдосконалення та оновлення своїх знань.

Доцільно проаналізувати, як в сучасній науковій літературі визначаються дефініції вищезначених термінів. Зокрема, фасилітатор (англ. *facilitator*, від лат. *Facilis* – «легкий, зручний») – це людина, що забезпечує успішну групову комунікацію. Забезпечуючи дотримання правил зустрічі, її процедури і регламенту, фасилітатор дозволяє її учасникам сконцентруватися на цілі і змісті зустрічі. Тобто, фасилітатор вирішує двояке завдання, сприяючи комфортній атмосфері та плідності обговорення. У контексті етимології терміна можна сказати, що фасилітатор – це той, хто перетворює процес комунікації у зручний і легкий для всіх її учасників. З групової точки зору, фасилітатор – той, хто допомагає групі зрозуміти загальну мету і підтримує позитивну групову дина-

міку для досягнення цієї мети у процесі дискусії, не захищаючи при цьому одну з позицій або сторін [0]. Натомість, дослідник J. Harmer термін «фасилітатор» використовує для опису певного типу викладача, демократичного (де викладач поділяє частину лідерства зі студентами), а не авторитарного (де викладач контролює все, що відбувається в аудиторії), і той, хто сприяє автономії здобувача освіти (де здобувачі не тільки навчаються самостійно, але і беруть на себе відповідальність за це навчання) через використання групової та парної роботи та діючи як ресурс, а не передавач знань. Успішний фасилітатор втілює повагу до інших і уважне усвідомлення багатьох шарів реальності в людській групі [1]. В українській педагогічній науці фасилітація розглядається як специфічний вид педагогічної діяльності викладача, який має на меті допомагати здобувачам освіти у їхній самореалізації, самовдосконаленні та самооцінці, у підтримці їхнього прагнення до саморозвитку, самовдосконалення, сприянні особистісному зростанню, розкриттю їхнього потенціалу [4; 7].

Ми дотримуємося думки Д. Вайза [3], який зазначає, що і викладання, і фасилітація є ефективними методами навчання, але кожен з них підходить для певних освітніх цілей та сценаріїв. Зокрема, на етапі представлення нової інформації або інструктажу здобувачів перед практичним відпрацюванням професійних навичок, викладач виконує традиційну роль: організовує викладання нової інформації, демонструє та керує діяльністю здобувачів. На етапі перевірки знань, проходження практичних чи лабораторних робіт викладач допомагає здобувачу відкрити свої знання самостійно, мати можливість самооцінити себе.

Не менш важливим є поняття «тьютор». Традиційно роль тьютора в невеликій групі здобувачів освіти зводиться до ролі інструктора або лідера. Його завданням є активізація роботи групи студентів, направлення їх дискусії в необхідне русло. Ключова відмінність тьютора від традиційного викладача в тому, що тьютор повинен не передавати знання, а уважно спостерігати за дискусією здобувачів, активізувати «мовчазних» студентів, привчити їх не боятися висловлювати свої думки, аргументовано відстоювати їх, а лідерів в студентській групі привчити прислухатися до чужої думки. Тобто, завдання тьютора навчити здобувачів освіти працювати в команді, допомогти їм розвинути критичне мислення. Тьютор повинен бути орієнтованим на здобувачів освіти, допомагати їм проявити себе [4]. Як зазначають у своєму дослідженні В. Кухаренко, Н. Твердохлебова та О. Рибалко [9], «тьютор» у своїй діяльності повинен здійснювати інформаційне забезпечення, забезпечувати мотивацію вчення і засоби передачі навчальної інформації, надавати інструкції до самостійної роботи і здійснювати зворотний зв'язок. Тобто, перед тью-

тором, крім вирішення організаційних завдань, стоять проблеми двох типів: управління навчальною інформацією (конструювання та структурування) і керування пізнавальною діяльністю (у процесі вчення) здобувачів освіти.

Найбільш поширене трактування феномену «менторство» у науковій літературі дозволяє подати аналізоване поняття як модель передавання досвіду, де ментор виступає в ролі наставника, радника, створює можливості для розвитку та підтримки менш досвідченого колеги (підопічного) [0]. Аналізуючи діяльність, яку здійснює ментор у процесі викладання, зарубіжні науковці [2] визначають наступні її функції: аналіз і оцінка перспективи розвитку студента; допомога у встановленні цілей і розробленні шляхів їх досягнення; демонстрація свого прикладу у реалізації завдань; психологічна підтримка; оснащення підопічного «корисними» контактами; створення йому практичних завдань, які допомагають освоїти професійну діяльність; контроль за їх виконанням, оцінювання та рекомендації для подальшої діяльності. Так, в Україні, як і в багатьох інших країнах Європи, менторство в освіті часто має неформальний характер, і офіційні менторські програми можуть бути менше розповсюдженими. Однак, варто відзначити, що менторство може бути важливим елементом підтримки та розвитку здобувачів освіти в ЗВО.

Авторами було проведено дослідження у трьох закладах вищої освіти з метою встановлення рівня знань викладачів про дефініції сучасного викладача та його ролі у освітньому процесі. Методологія дослідження включала аналіз анкет та гугл форм, заповнених викладачами Харківського державного біотехнологічного університету, Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова. Всього в опитуванні взяли участь 76 викладачів, педагогічно-наукових працівників віком 25-62 роки, з середнім педагогічним стажем 17 років. Емпіричний матеріал дослідження був зібраний методом анкетування за безпосередньої участі авторів.

Результати розподілу відповідей респондентів, щодо оцінки своєї ролі викладача у освітньому процесі наведено на рис. 1.

Зважаючи на результати опитування, можна стверджувати, що викладачі оцінюють свою роль у процесі викладання та навчання як «дуже важлива» – 68%, «важлива» – 21% та «неважлива» – 11%.

Отже, як показало опитування, лише частина респондентів (38%) правильно вказала на всі три варіанти детермінант фасилітатора, ментора, тьютора, а 23% респондентів не змогли правильно відповісти на це запитання. Такі резуль-

Рис. 1. Результати опитування респондентів

Рис. 2. Результати опитування респондентів

Рис. 3. Результати опитування респондентів

тати дозволяють припустити, що більшість опитаних викладачів українських ЗВО недостатньо уявляють собі відмінності між ролями традиційного викладача та фасилітатора, ментора чи тьютора. Для вирішення цієї проблеми, на думку авторів, можна вжити наступні заходи:

– Проведення тренінгів для викладачів, що дозволить допомогти викладачам зрозуміти відмінності між різними ролями та навчити їх використовувати відповідні методи навчання.

– Розробка методичних рекомендацій. Методичні рекомендації можуть допомогти викладачам зрозуміти, як використовувати різні ролі в своїй роботі.

– Створення онлайн-ресурсів, що дозволить викладачам отримати доступ до інформації про різні ролі та методи їх використання в освітньому процесі.

Із проведеного опитування та опрацьованих результатів дослідження, можна стверджувати що основними тенденціями та змінами у ролі викладача в умовах сьогодення є:

- Акцент на студентоцентричний підхід – 55%.
- Гнучкі форми навчання – 40%.
- Більша взаємодія та партнерство зі студентами – 28%.
- Міждисциплінарність та практичність – 68%.
- Використання технологій в навчанні – 85%.
- Розвиток м'яких навичок – 65%.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У сучасному освітньому середовищі важливо поєднувати традиційні підходи з інноваційними методиками, спрямованими на вдосконалення освітнього процесу та підготовку здобувачів до викликів сучасного суспільства. Проведене авторське дослідження показало, що більшість україн-

ських викладачів недостатньо мають уявлення про відмінності між роллю традиційного викладача від ролі фасилітатора, ментора чи тьютора. На думку авторів, це може мати наслідки цієї проблеми, зокрема неефективне використання методів навчання, відсутність індивідуального підходу до здобувачів освіти, недостатня мотивація студентів. Саме тому, зміна ролі викладача є складним завданням, але воно є необхідним для того, щоб підготувати здобувача освіти до життя в суспільстві, яке постійно змінюється.

Список використаної літератури:

1. Harmer J. The role of the teacher as a facilitator in Icelandic colleges. *Education and Science*. 2018. Iss. 4(5). pp 445-449.
2. Lunsford L.G., Crisp G., Dolan E.L., Wuetherick B. Mentoring in Higher Education. In D.A. Clutterbuck et al. (Eds.). *The SAGE Handbook of Mentoring* London: SAGE Publications Ltd, 2017. pp. 316–334.
3. Wise D. Teaching or facilitating learning? Selecting the optimal approach for your educational objectives and audience. *Journal of Extension*. 2017. № 55 (3). URL: <https://www.joe.org/joe/2017june/tt1.php> (дата звернення: 05.01.2024).
4. Андрущенко В., Табачек І. Формування особистості вчителя в сучасних умовах. *Політичний менеджмент*. 2015. № 1. ст 33-37
5. Бирко Н.М. Ролі сучасного педагога в освітньому просторі. 2017. URL:<https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/21721/jse:jsessionid=2335422AB1D4BE222B57493D641AE0EF?sequence=1>
6. Бойченко М.А. Менторство як форма підтримки обдарованих і талановитих у країнах ЄС та США. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 7. С. 3–9.
7. Галицька М., Рекун Н. Поліваріантність ролей викладача іноземної мови для професійних цілей. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2018. № 4 (63). С. 57–63. DOI: 10.28925/2078-1687.2018.4.5763.
8. Закони України «Про освіту» від 05.09. 2017 № 2145- VIII, с. 7.
9. Кухаренко В.М. Твердохлебова Н.Є. Рибалко О.В. Тьютор як одна з визначальних осіб системи дистанційного навчання. 2019. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/bitstreams/a8c8c2fa-f502-4658-8275-70626c3834b3/download>(дата звернення: 18.01.2024)
10. Черковська О.С., Сичов Р.О. Шлях від ментора до помічника та мотиватора: перші результати тренінгів викладачів для проблемно орієнтованого навчання в малих групах. 2017. URL:http://dspace.zsmu.edu.ua/bitstream/123456789/6061/1/14_%D0%97%D0%94%D0%9C%D0%A3_%D0%94%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%86.%20%D0%BE%D1%81%D0%B2_156-158.pdf (дата звернення: 01.02.2024).

Kibenko L., Briukhovetska I., Stupak O. The role of the teacher in the modern educational environment: facilitator, tutor, mentor

The article analyses the role of the teacher in the modern educational environment. It is noted that in today's conditions, the importance of the role of the teacher as a facilitator is manifested in the ability to promote the active discovery of knowledge by students and the development of critical thinking. The role of the tutor is defined by active assistance and support in mastering the educational material by future specialists. A personal approach, adapted to the individual needs of the students, and the provision of additional explanations help to increase the level of learning and develop professional skills. In turn, the mentoring role of the teacher becomes important in terms of personal and career development of students. Providing advice, cooperation in career planning and personal growth contributes to the formation of a complete personality and readiness for the challenges of the future.

It is noted that the study is extremely relevant in the context of modern transformations in the field of education. In particular, the following aspects emphasise the relevance of this topic: the educational approach has shifted from traditional knowledge modelling to a student-centred approach, where great attention is paid to the needs and capabilities of each student. The growing use of technology in the educational process requires the adaptation of the role of the teacher. By facilitating access to online resources, helping to resolve technical difficulties and providing support in the electronic environment, the teacher becomes an important actor in this digital dimension. The modern labour market demands more from graduates than traditional knowledge: a teacher acting as a mentor and tutor can help develop soft skills such as leadership, communication and critical thinking, which are integral to a successful career. The renewed role of the tutor includes the ability to create flexible learning environments that adapt to the needs of students, teaching them using a variety of methods and digital technologies.

The author's research has shown that most Ukrainian teachers do not have a sufficient understanding of the differences between the role of a traditional teacher and the role of a facilitator, mentor or tutor. According to the authors, this may have consequences, including ineffective use of teaching methods, lack of individual approach, and insufficient motivation of students.

Key words: educational process, teacher, needs of students, higher education institutions, survey.